

Ján Gašpar

Štátna vedecká knižnica Košice

Priekopníci tatranskej fotografie do roku 1918

Najstaršie fotografické snímky Tatier – „staré obrázky” – so svojou neodmysliteľnou patinou dokumentujú nielen zašlé časy, v ktorých vznikli, ale zároveň oživujú aj dávno zaniknutú architektúru, dobové odevy, pracovné zvyklosti a udalosti i stav prírody v danom čase. Prvé fotografie sa do Uhorska dostali koncom 30-tych rokov 19. storočia a zhotovili ich putovní fotografi predovšetkým z Viedne podľa prvej fotografickej techniky tzv. daguerrotypie. Prichádzali najprv do miest a do ťažšie prístupných a komunikačne nezabezpečených prírodných lokalít prenikali až o niekoľko desaťročí neskôr.

Naše najstaršie fotografické snímky Tatier pochádzajú z obdobia okolo roku 1858 a ich autormi boli poľskí fotografi: **Walery Rzewuski**, **Meletius Dutkiewicz** a **Marcin Olszyński**. Priekopníci poľskej a sliezskej fotografie Tatier však nebudú predmetom tejto prednášky. Vo svojom vystúpení sa chcem zamerať predovšetkým na prvých tatranských fotografov pochádzajúcich z Nemecka, Rakúska a Uhorska.

V roku 1870 urobil prvé tatranské fotografické zábery z južných dolín nemecký fotograf **Wilhelm Vogel**, avšak ja osobne som sa s jeho tatranskými snímkami nestretol. V tom istom čase však v Tatrách začal fotiť majiteľ fotoateliéru v Prešove **Karol Divald st.** (1830–1897), ktorý založil jednu z najväčších a viac než 100 rokov existujúcu fotografickú dynastiu v monarchii, ktorého právnik Alfréd bol komunálnym fotografom v Bardejove ešte v 80-tych rokoch minulého storočia.

Povedzme si bližšie niekoľko slov o Karolovi Divaldovi staršom.

Narodil sa 2. novembra 1830 v Banskej Štiavnici a po vyštudovaní chémie a farmácie vo Viedni (1835) pôsobil začas v Rakúsku, neskôr v Prešove a krátko aj vo Vranove nad Topľou. V roku 1858 sa oženil. Po sobáší sa rodina presťahovala do Bardejova, kde si zriadil svoju lekáreň. Už počas viedenských štúdií sa stretol s fotografiou a tento svoj záujem rozvíjal ďalej aj po návrate na Slovensko. Fotoграфovanie bolo v tom čase ešte iba jeho záľubou, zdrojom obživy mu bola práca lekárnika. V roku 1863 sa vrátil do Prešova, kde si otvoril lekáreň, stále viac sa však venoval fotoграфovaniu, až si tu v roku 1865 zriadil aj fotoateliér. Od konca 60-tych rokov sa zaoberal aj krajinárskou fotografiou.

Divald vyrastal pod majestátnym Sitnom ako syn lesného inšpektora a aj rodinné prostredie ovplyvnilo jeho lásku k horám. Keď bol 10. augusta 1873 založený Uhorský karpatský spolok, neváhal a ešte v tom istom roku sa stal jeho aktívnym členom. Vysoké Tatry fotil už od začiatku 70-tych rokov, no nie ich panorámu z Popradskej kotliny, ale ako vysokohorský turista interiéry vtedy ešte ťažko dostupných dolín, tatranské plesá a štíty. Na podnet Uhorského karpatského spo-

lku už v roku 1873 vydal sériu 30-tich pekných tatranských fotografií na tvrdom kartóne s názvom *Die Zentralkarpathen und deren einzelne Partien in Photographien*, v roku 1876 ďalší 40 kusový seriál a v roku 1879 súbor fotografií pre potreby cisárskeho dvora pri príležitosti plánovanej návštevy Františka Jozefa I. do Vysokých Tatier. Zo 70-tych rokov sa zachovalo priamo alebo v reprodukciách aj niekoľko jeho portrétov významných priekopníkov tatranskej turistiky a pohľady na rozvíjajúce sa osady Štrbské Pleso, Podbanské, Starý Smokovec, Huszov park v Poprade a neskôr aj Nový Smokovec a Studenopotocké kúpele s Ruženinou chatou. Divald bol uznávaným fotografom a často svoje fotografie aj vystavoval. Už v roku 1863 získal medailu na medzinárodnej fotografickej výstave v Berlíne, v roku 1871 ho ocenil aj Francúzsky alpský klub. Ako fotografa-turistu ho najviac zaujali práve Vysoké Tatry. Fotografovanie vo vysokohorskom teréne bolo mimoriadne náročné, vyžadovalo značnú dávku energie, vytrvalosti a finančných prostriedkov. Jeho výpravy do hôr tvorilo až 10 nosičov s fotografickým materiálom, ktorý vzhľadom na vtedajšiu techniku bolo potrebné spracovať ihneď po nafotení priamo v teréne. Divaldove tatranské fotografie si záujemcovia mohli zakúpiť v jeho prešovskom ateliéri a na správe kúpeľov v Starom Smokovci, u kníhkupcov Rosenberga v Budapešti, Adolfa Maurera v Košiciach, Karola Seeligera v Levoči, Karola Prochasku v Tišine a obchodníka so sklom Júliusa Handla v Kežmarku. V druhej polovici 70-tych rokov rozšíril sieť predaja svojich fotografií aj na správe kúpeľov v Novom Smokovci, v Huszovom parku v Poprade a Calderoniho športovej predajni v Budapešti.

Fotochemickou cestou v malých množstvách zhotovené tatranské fotografie a albumy nemohli uspokojiť veľký záujem verejnosti, a preto Karol Divald st. spolu so svojím najstarším synom Karolom podnikli v druhej polovici 70-tych rokov študijné cesty do Mníchova a Drážďan s cieľom rozšíriť firmu o grafický reprodukčný ústav, ktorý by umožnil hromadnú výrobu krajinárskych fotografií. Po návrate tak v roku 1878 zriadil v Prešove svetlotlačiareň, ktorá bola prvou v Uhorsku. Už od roku 1878 sa datujú aj jeho fotografické prílohy do ročeníek Uhorského karpatského spolku, ktoré boli zhotovené nielen na podklade jeho snímok, ale aj malieb, grafických prác a fotografií iných autorov, z ktorých podstatnú časť tvorili práve obrázky z Vysokých Tatier. Divaldove snímky boli v tom čase podkladom pre viacerých grafikov, ktorí podľa nich od 70-tych rokov 19. storočia zhotovovali obrázky do rôznych tatranských turistických sprievodcov.

V roku 1879 premiestnil časť firmy do Budapešti, kde zriadil ďalšiu svetlotlačiareň a fotoateliér. V roku 1880 otvoril sezónne filiálky aj v Bardejovských kúpeľoch a v Starom Smokovci. Tu si pre tento účel prenajal novopostavenú vilku, ktorá dostala pomenovanie Divaldov dom. Stála pod niekdajšou vilou Adria, ktorá bola v miestach, kde sa dnes rozprestiera starosmokovské parkovisko. Na mieste Divaldovho ateliéru ešte v roku 1875 boli najstaršie budovy Starého Smokovca z konca 18. storočia postavené Štefanom Csákyom. Keď sa majiteľkou osady v roku 1881 stala Spišská úverová banka z Levoče, Divaldov dom premenovala na vilu Petőfi. Divald si v nej ateliér ponechal ešte do začiatku 90-tych rokov,

v ostatných častiach budovy bývalo kúpeľné úradníctvo.

Ateliér v Starom Smokovci však sotva prežil polovicu 90-tych rokov. Hoci Divaldovci produkovali tatranské snímky aj na prelome storočí, trvalú prevádzku v Tatrách už nemali a práce boli iba výsledkom ich sporadických návštev v tatranských letoviskách. Snímky vydané tlačou sa používali aj ako učebné pomôcky a neskôr slúžili ako podklady pre tatranské pohľadnice. Tu je potrebné vyvrátiť jeden omyl, ktorý sa často vyskytuje v súvislosti s Karolom Divaldom st. Sám totiž nikdy nebol vydavateľom tatranských pohľadníc, ako sa často nesprávne uvádza. Prvé tatranské pohľadnice v pravom zmysle slova, ktoré boli určené na poštové použitie, vydala firma Divald v Prešove až v roku 1894 a za firemným názvom sa už ukrýval jeho syn Ľudovít.

Karol Divald st. až do smrti s fotoaparátom navštevoval Tatry i ostatné horské lokality východného Slovenska. Zomrel po krátkej chorobe 7. novembra 1897 v Prešove, kde je aj pochovaný.

Vysoké Tatry v Budapešti prostredníctvom fotografie najviac spropagoval syn **Karol Divald ml.** Narodil sa 7. decembra 1858 v Bardejove, a nie v Starom Smokovci, ako chybne uvádzajú niektoré lexikóny. Remeslu sa vyučil u otca a spomedzi svojich bratov dosiahol na poli fotografie azda najväčšie úspechy a slávu. Mnohé tatranské snímky z vysokohorského prostredia z 80-tych a 90-tych rokov nafotil práve on. Tie potom veľmi často slúžili ako podklady pre pohľadnice a rôzne albumy ešte aj o 20 rokov neskôr. V roku 1890 prevzal od otca fotoateliér, svetlotlačiareň a grafický reprodukčný ústav v Budapešti a usadil sa tam natrvalo. Určitý čas ešte prevádzkoval aj ateliér v Starom Smokovci, ktorý naďalej často navštevoval. Svoju firmu v roku 1898 rozšíril aj o vydavateľstvo pohľadníc, pričom do roku 1909 ich vydal viac než 2200 druhov. Sám vydal a vyrobil svoje prvé pohľadnice Vysokých Tatier v roku 1899 (napr. ev. č. 311, 316, 329, 651, 657, ...), keď už jeho budapeštianska firma zaujímala na tomto poli v Uhorsku prvoradé postavenie. Boli zhotovené svetlotlačou v hnedom, čierno-bielom, sivomodrom alebo sivo-zelenom odtieni, niektoré boli dodatočne kolorované. V rokoch 1898-1904 vydal veľkú sériu stereoskopických tatranských fotografií, neskôr aj niekoľko leporel a viacdielných panoramatických pohľadníc. Svoju produkciu označoval často len grafickou značkou s kombináciou písmen D-K, resp. D-K-B, alebo skratkou D.K.Bp.

Aj keď nemožno povedať, že bol Slovákom, o jeho národnostnej tolerancii svedčí tá skutočnosť, že v roku 1908 vydal pohľadnicu podtatranskej obce Pribylina s výlučne slovenským (v tom čase!) popisným textom. Jeho umelecký reprodukčný ústav vyrábala pohľadnice Vysokých Tatier v rokoch 1899–1908 aj pre iných vydavateľov, napr. pre J. Kuszmana z Tatranskej Lomnice, R. C. Schmidta a M. Reinera z Kežmarku, A. Šimu zo Spišskej Novej Vsi a P. Gerušku z Popradu.

Pohľadnicovú tvorbu Karola Divalda ml. niektorí autori chybne pripisujú jeho otcovi, ktorý ale pohľadnice, ako už bolo spomenuté, nikdy nevydával. Naopak, viacerí zas Karolovi Divaldovi ml. pripisujú neprávom činnosť jeho brata Ľudovíta, ktorý vydával tatranské pohľadnice v Prešove.

Karol Divald ml. vydavateľstvo pohľadníc a grafický reprodukčný ústav postupne tak rozšíril, že na zvládnutie jeho činnosti musel svoje sily spojiť s ďalším vonkajším kapitálom. Spolu s **Karolom Némethom** tak v roku 1909 založil akciovú spoločnosť M.S.M. – Magyar sokszorosító műipar r.t. (Maďarský reprodukčný priemysel), v ktorej bol jedným z riaditeľov. Tento umelecký ústav sa v rokoch 1909-1912 venoval výlučne už iba výrobe pohľadníc, väčšinou podľa starších Divaldových fotografií. Časť z nich bola zhotovená aj podľa tatranských snímok c.k. dvorného fotografa **Mórica Erdélyiho** z Budapešti a zimných záberov majiteľa Tatranskej Polianky **MUDr. Michaela Guhra** (1873–1933). Firma vydala vlastným nákladom asi 3000 rôznych číslovaných pohľadníc, z ktorých asi 300 zobrazovalo Vysoké Tatry aj z ich poľskej (haličskej) strany. Opäť vyrobila aj pohľadnice pre iných tatranských vydavateľov. V roku 1911 sa Divald s Némethom rozišiel a spoločnosť zanikla. Divald ešte v tom istom roku svoje sily a skúsenosti spojil s fotografom **Jurajom Monostorym** a založil umelecký ústav Divald a Monostory. Toto obdobie možno považovať za najplodnejšie vo vydavateľských aktivitách Karola Divalda ml. Firma patrila medzi najvýznamnejších výrobcov a vydavateľov pohľadníc v monarchii. Len z prostredia Vysokých Tatier vydala viac ako 500 rôznych samostatne číslovaných pohľadníc. Do roku 1919 boli vydané vo viacerých reedíciách a verziách buď ako jednofarebné svetlotlače (asi 10% produkcie) alebo kolorované, pričom ich kvalita sa od roku 1917 výrazne oslabilá. Výrobky boli na zadnej strane označené celým menom firmy alebo len jej grafickou značkou D&M. Častým motívom boli zimné športy (hlavne podľa záberov Dr. M. Guhra), nechýbali ani oblôčkové pohľadnice s vloženou skladačkou menších obrázkov. Asi v roku 1915 Divald a Monostory prevzali staršie zásoby kvalitných kolorovaných tatranských pohľadníc vydavateľa K. Bendera z Zürichu a po označení vlastnou prítlačou ich uviedli do ďalšieho predaja. Koniec vojny a následný rozpad monarchie mal pre firmu nepríjemné následky. Na sklade jej ostalo obrovské množstvo nepredaných zásob tatranských pohľadníc. Aj keď na nich boli dodatočne vytlačené slovenské, často gramaticky chybné a nespisovné texty, v nových politických pomeroch tieto pohľadnice ťažko hľadali svojich kupcov i adresátov. Nepriaznivá finančná situácia sa prejavila i v ďalšej existencii firmy, ktorá v roku 1919 vydala už iba niekoľko posledných – aj tatranských – pohľadníc. Spoločníci Divald a Monostory sa rozišli. Zatiaľ čo Monostory naďalej vydával pohľadnice, Karol Divald ml. už ich vydávanie neobnovil. Zomrel v roku 1924 v Budapešti.

V súvislosti s Tatrami sa často zabúda na **Ľudovíta Montána Divalda**. Narodil sa v Bardejove 3. októbra 1861. Vyučil sa u otca a po roku 1890 prevzal firemné prevádzky v Prešove. Vo vzahu k Vysokým Tatrámu mu však patrí významné prvenstvo. Spomedzi svojich bratov bol prvým, ktorý začal s výrobou a vydávaním pohľadníc. Bolo to v roku 1894, keď sa dovtedajšie litografické pohľadnice rôznych rakúskych a nemeckých producentov začali iba pozvoľna nahrádzať pohľadicami zhotovenými svetlotlačou na podklade fotografických snímok. Jeho najstaršie pohľadnice zobrazujúce mesto Prešov sú zároveň azda

prvými, ktoré boli vyrobené na našom území. Už v roku 1894 vydal prvé pohľadnice Vysokých Tatier na podklade starších snímok otca i brata Karola z rodinného archívu. Známe sú zo Štrbského plesa a Tatranskej Kotliny. Ich vydanie a výroba však jednoznačne prislúcha Ľudovítovi Divaldovi a jeho prešovskej svetlotlačiarňi, čím o rok predstihol svojich bratov Karola a Adolfa. V rokoch 1894–1920 vydal asi 1500 rôznych pohľadníc, pričom v roku 1910 dosiahol ich ročný náklad asi 3–4 milióny kusov. Asi 100 jeho pohľadníc zobrazuje tatranské motívy (série z rokov 1898, 1908, 1911, 1912, 1918 a 1920), mnoho ďalších vyrobil pre svojho brata Adolfa a iných vydavateľov. Ako cenné historické dokumenty doby možno uviesť sériu z roku 1908, ktorá zachytáva zimný život v tatranských osadách a 5 pohľadníc, na ktorých zamestnanec jeho fotoateliéru zachytil železničné nešastie pri Spišskej Sobote, ktoré sa stalo 23. augusta 1911. Od roku 1890 to bol práve Ľudovít Divald, ktorý v Prešove pokračoval po otcovi vo vydávaní a výrobe tatranských fotografických albumov a v rokoch 1890–1913 aj grafických a fotografických príloh do ročníkov Uhorského karpatského spolku. S jeho finančnou podporou vydal v roku 1911 a 1913 svoje posledné albumy tatranských snímok. Po roku 1918 začala jeho prešovská firma upadať a podnik začal pomaly likvidovať.

Prečo sú pohľadnicová tvorba, fotografické, tlačiarenské a vydavateľské aktivity Ľudovíta Divalda tak často pripisované jeho otcovi a staršiemu bratovi Karolovi? Spôsobila to skutočnosť, že na svojich výrobkoch bol označený maďarčinou čiastočne anonymne, napr. len ako Divald Prešov, syn Karola Divalda, svetlotlačiareň syna Karola Divalda, Divaldov umelecký ústav Prešov, svetlotlač Divald Prešov alebo dokonca len iniciálkami DKF, D.K.F.E. Vari zo skromnosti a z úcty k tradícii v názve svojej firmy uvádzal len krstné meno otca, nikdy však nespomenul svoje. Tým nepriamo aj sám zapríčinil, že sa nedostal do tatranskej histórie. Vrub na tomto jeho "tatranskom zabudnutí" má aj doterajší nezaujímavý o hlbšie poznanie vzniku a histórie pohľadnicovej tvorby u nás.

Osirelý hrob neďaleko otca Karola na cintoríne v Prešove, kde Ľudovít Divald zomrel 24. septembra 1931, pripomína súčasníkom jedného neprávom nedoceneného člena rodiny Divaldovcov.

Najmenej informácií sa zachovalo o ďalšom z bratov **Adolfovi Jozefovi Divaldovi**. Narodil sa v Prešove 15. marca 1867. Po vyučení v rodinnej firme sa usadil v Bardejove a od roku 1890 prevádzkoval spolu s otcom ateliér v Bardejovských kúpeľoch a v Bardejove. Vydávali a predávali fotografie krajínok na tvrdom kartóne z horného Uhorska i Vysokých Tatier. Okolo roku 1896 boli výrobky z produkcie bardejovskej filiálky označené už menom Adolfa Divalda. Vtedy vydal aj svetlotlačou zhotovenú skladačku 16-tich tatranských záberov. V roku 1899 začal vydávať pohľadnice a v priebehu dvoch rokov vydal číslovanú sériu, ktorá obsahovala viac ako 200 kusov. Uplatnil tu snímky svojho otca, brata Karola i svoje vlastné, zhotovené už po otcovej smrti (napr. Friedrichova chata pri Zelenom plese Kežmarskom z roku 1897, chata pri Popradskom plese postavená v roku 1899 knieža om Hohenlohe a pod.). V tejto jeho prvej sérii bolo asi 60% pohľadníc Vysokých Tatier, ostatok tvorili zábery z Bardejova, Bardejovských

kúpeľov, Zádielskej doliny, jaskýň v Aggteleku a z rôznych oblastí Šariša. V roku 1900 ponúkal staršiu sériu 17-tich veľkých panoramatických fotografií Vysokých Tatier o rozmeroch 23 x 33 cm. Pohľadnice, albumy a iné grafické listy pre neho svetlotlačou zhotovoval brat Ľudovít v Prešove. Pohľadnice vydával v reedíciách postupne až do roku 1914, pričom od roku 1906 ich vyrábal už sám vo vlastnej svetlotlačiarňi. Po smrti nevlastnej matky (1906) došlo totiž medzi bratmi k sporom o dedičstvo a tak si musel Adolf Divald zriadiť vlastnú svetlotlačiareň, aby mohol naďalej nezávisle podnikat'. Investície ho zrejme značne vyčerpali, lebo po roku 1906 sa s jeho produkciou stretáme už veľmi zriedkavo. V roku 1914 vydal podľa vlastných snímok poslednú sériu tatranských fotografií, ktorá obsahovala 50 kusov, až v roku 1916 jeho edičná činnosť úplne zanikla. Po skončení vojny predal zásoby svojich tatranských pohľadníc Teodorovi Kertészovi. Ten ich nechal označiť svojou firmou, slovenskými textami a ďalej predával vo svojej predajni v Starom Smokovci vo vile Adria. Adolf Divald sa po roku 1918 venoval už iba ateliérovej činnosti v Bardejove. Tu aj náhle zomrel na srdcovú slabosť 16. februára 1923.

Možno konštatovať, že podiel Divaldovcov na propagácii Vysokých Tatier prostredníctvom fotografie ostal neprekonaný. Od roku 1871 do roku 1920, teda za 49 rokov možno počty nimi vydaných fotografií, grafických listov a pohľadníc s tematikou Tatier rátať na niekoľko miliónov kusov. Nenahraditeľná je aj dokumentárna hodnota snímok a ich prínos k poznaniu histórie Vysokých Tatier.

Najstaršie snímky Roháčov a Západných Tatier zhotovil **Alois Gebauer** z Viedne, ktorý viackrát navštívil Tatry v roku 1890. V apríli podnikol túru Jaloveckou dolinou a dolinou Parichvost na Príslop (2142 m) a odtiaľ dolu do Ždiarskej doliny a späť do Liptovského Mikuláša. Svoje tatranské túry podnikal zásadne sám, spoločníkom mu bol iba fotografický prístroj a pomocníkom vojenská špeciálka. Snímky z jeho túr sa objavili v ročenkách Uhorského karpatského spolku.

Približne v tom čase fotili vo Vysokých Tatrách aj **Gustáv Král** z Liptovského Mikuláša a **Gustáv Matz** zo Spišskej Novej Vsi a ich tatranské snímky na tvrdom kartóne zachytili napr. Tatranskú Kotlinu.

Fotograf **Gustáv Matz** (1860–1903) sa v roku 1890 stal majiteľom bývalého ateliéru Karola Divalda ml. v Spišskej Novej Vsi, kde sa pravdepodobne aj vyučil. O niečo neskôr má už filiálku v Poprade a sezónne pôsobil aj v Tatranskej Kotlině.

Často preto fotil a vydával kvalitné fotografie z Vysokých Tatier. Z rokov 1900–1902 sú známe aj jeho pohľadnice tatranských osád, ktoré kvalitnou svetlotlačou vyrobil Ľudovít Divald v Prešove. Po Matzovej smrti viedla firmu jeho vdova, ktorá v roku 1906 ateliér v Spišskej Novej Vsi prebudovala a firmu rozšírila o ďalšie filiálky. Ešte aj v roku 1924 pracovali v Levoči, Poprade, Spišskom Podhradí a Krompachoch, v tatranskej fotografickej tvorbe však po smrti manžela už nepracovala.

Fotografie na tvrdom kartóne i pohľadnice Tatier predovšetkým z okolia Tatranskej Kotliny sú aj dielom **Gustáva Wlaszlovitsa st.** (1867–1961) zo Štósu.

Rodina Wlaszlovitsovcov bola poľského pôvodu. V roku 1827 **Jozef Wlaszlovits** založil v Štôse najväčšiu priemyselnú výrobu nožov v Uhorsku. Jeho vnuk **Gustáv** bol spolumajiteľom tejto továrne, neskôr bol aj spolumajiteľom tlačiarne v Košiciach a približne od roku 1900 sa venoval aj fotografovaniu a vydávaniu pohľadníc. Od roku 1903 sa zaradil medzi ich najväčších producentov. Jeho pohľadnice zobrazovali mestá a obce dolného a stredného Spiša, ale aj Abovskej, Gemerskej a Zemplínskej župy. Prvé tatranské pohľadnice zhotovil na základe svojich snímok v roku 1903, keď prevzal sezónny fotoateliér v Tatranskej Kotline po **Gustávovi Matzovi** a keď jeho vydavateľská činnosť v podstate vrcholila.

Z tohto obdobia sa zachovali aj jeho tatranské snímky na sklenených negatívoch.

Jeho posledné tatranské snímky vydané na pohľadniciach sú známe z roku 1917.

Vo fotografickej tvorbe, avšak mimo oblasť Vysokých Tatier, pokračoval až do 60-tych rokov 20. storočia aj jeho syn **Gustáv ml.** (1897–1978).

Z rokov 1903–1909 sú známe pohľadnice Tatranskej Kotliny, ktoré podľa vlastných snímok vydala **Berta Kottášová, rodená Britzová**, ktorá bola vnučkou objaviteľa Belianskej jaskyne Jána Britza. Majetkové a podnikateľské vzťahy rodiny k Tatranskej Kotline sa prejavili aj pri vydávaní pohľadníc z tejto osady. **Berta Kottášová** vydala v 3 sériách približne 80 druhov tatranských pohľadníc, ktoré svetlotlačou zhotovil Maďarský mapový a svetlotlačiarenský ústav (M.F.R.T.) v Budapešti.

Spomedzi miestnych fotografov, ktorí na svojich snímkach zachytili Vysoké Tatry, boli viacerí z Kežmarku, ale tí sú predmetom samostatného výskumu a prednášky. Spomedzi fotografov z Popradu patrí významné miesto podnikateľovi a obchodníkovi **Pavlovi Geruskovi** (1854–1933). Ten sa všestranne podieľal na rozvoji cestovného ruchu v Tatrách, okrem iného aj ako spoluzakladateľ popradských mestských kúpeľov v Kvetnici (1880).

Jeho tatranské snímky sa objavili na tatranských pohľadniciach v rokoch 1899–1902. V súčinnosti s riaditeľstvom Košicko-bohumínskej železnice mu v roku 1899 vyšla séria prekrásnych svetlotlačou zhotovených pohľadníc na základe vlastných snímok, na ktorých boli popri záberoch z Tatier vyobrazené zaujímavé partie tejto železničnej trate a stanice na jej uhorskom úseku, teda aj pod Tatrami, spolu s jej odbočkami. Tieto pohľadnice vyrobila firma Stengel z Drážďan. V roku 1902 Geruska vydal aj pekné kolorované tatranské pohľadnice, ktoré autochrómovou technikou vyrobil umelecký ústav Louisa Glasera z Lipska.

Medzi miestnych fotografov Tatier patrila aj **Július Fuchs** (1875–1914) z Popradu, ktorý bol majiteľom papiernictva, tlačiarne i vydavateľstva. V rokoch 1903–1914 vydal 6 sérií pohľadníc Vysokých Tatier. Prvé 2 série z roku 1903 aj sám vyrobil fotochemickou cestou; okrem toho, že boli vydané v malých nákladoch, sú vzácné aj tým, že ide o doteraz najstaršie známe tatranské fotopohľadnice.

Fotografom zimných i vysokohorských tatranských scenérií bol majiteľ Tatranskej Polianky **MUDr. Michal Guhr** (1873–1933), ktorý okrem lekárskeho

úspechov ako priekopník klimatoterapie a liečby Basedowovej choroby v Tatrách, mal veľký podiel aj na rozvoji cestovného ruchu, zimných športov a založení prvého dobrovoľného záchranného zboru v Tatrách (1913), ktorého bol predsedom. Bol aj jedným zo zakladateľov turistického časopisu *Turistik und Alpinismus* (1918) a od roku 1920 až do svojej smrti pôsobil ako predseda Karpatského spolku so sídlom v Kežmarku. Bol aj vášnivým fotografom a zberateľom pohľadníc. Predovšetkým jeho zimné snímky sa od roku 1909 objavovali na pohľadniciach vydaných E. Feitzingerom v Tešíne, S. Földesom v Prešove a budapeštianskymi vydavateľstvami. V 20-tych rokoch sa jeho snímky často objavovali aj v turistických časopisoch.

Medzi prvých fotografov Tatier slovenskej národnosti patrí **Pavol Socháň** (1862–1941), rodák z Liptovského Mikuláša. Po štúdiách v Prahe (maliarstvo, filozofia) pôsobil v rokoch 1885–86 v Mníchove, kde sa priučil fotografovaniu. Svoje vedomosti v tomto odbore si zdokonalil v Prahe v rokoch 1886–1891, kde získal výučný list u majiteľa renomovaného fotoateliéru **Jindřicha Eckerta** (1833–1905). Už od roku 1889 pri svojich návratoch na Slovensko fotil ľudové motívy a stal sa ich zberateľom. V roku 1891 sa vrátil do L. Mikuláša a o 2 roky neskôr sa usadil v Martine. Od tohto obdobia sa zintenzívnila jeho zberateľská a fotodokumentačná činnosť. Vyhotovil množstvo krajinárskych fotografií a záberov zo života a práce slovenského ľudu, ktoré vydával na fotografiách a rôznych fotoalbumoch. Do povedomia širšej verejnosti sa však jeho meno dostalo prostredníctvom pohľadníc, ktoré začal vydávať v roku 1899, a nie už v roku 1891, ako je to často chybne uvádzané. Z konca 19. storočia sú známe jeho 2 tatranské série pohľadníc obsahujúce viac ako 80 snímok hlavne zo Štrbského plesa a jeho okolia, ale aj z L. Mikuláša a ďalších oblastí Liptova, Martina a Vrútok. Boli vyrobené vtedy najobľúbenejšou technikou svetlotlače u Ľudovíta Divalda v Prešove a v pražskej Unii. V roku 1904 začal vydávať rozsiahlu číslovanú sériu pohľadníc „Slovenské kraje“, ktorá bola v rôznych reedíciách vydávaná až do roku 1914. Častým námetom jeho miestopisných pohľadníc boli podtatranské obce Štrba, Važec so štítmí Tatier v pozadí, život pastierov na tatranských salašoch a Štrbské Pleso v jeho okolí. Unikátne sú zábery staničných objektov ozubnicovej železnice a Košicko-bohumínskej železnice v Tatranskej Štrbe so stojacími vlakovými súpravami. V roku 1913 sa Socháň odsťahoval do Prahy, lebo pre svoje politické názory sa dostal do rozporov s uhorskými štátnymi orgánmi. Tu v roku 1914 vydal naposledy reedície svojich pohľadníc zo sérií „Slovenské kraje“ a „Slovenské chalupy“, kde sú aj tatranské motívy. Na svojich snímkach zachytil Pavol Socháň len západnú – Liptovskú časť Tatier. Sám bol zberateľom pohľadníc a jeho pohľadnice (vyše 400 druhov) sa úspešne predávali aj na Morave, v Čechách, medzi Slovákmi na Balkáne a v rokoch 1. sv. vojny aj v USA. Aj keď dielo P. Socháňa ako fotografa a vydavateľa pohľadníc je len časťou jeho rozsiahlej práce, zaslúžilo by si podrobnejšie spracovanie. Pavol Socháň zomrel v Bratislave 23.1.1941. Na jeho dokumentačnú, pohľadnicovú a etnografickú aktivitu naviazala v roku 1926 prostredníctvom fotografa **Karla Plicku** Matica slovenská.

Okolo roku 1900 fotil v Tatrách aj **František Krátký** z Kolína. Bol známym fotografom a jeho snímky zobrazovali horské scenérie Koruny českej, Horného Uhorska a Haliče. Patril medzi prvých českých vydavateľov tatranských snímok.

Boli zverejňované často v dobových publikáciách a v pražskom obrázkovom časopise „Letem-svitem“. Zvláštnosťou boli stereoskopické grafické lístky, na ktorých v roku 1901 vydal aj niekoľko obrázkov z uhorskej a poľskej časti Tatier, a zaradil sa tak medzi priekopníkov stereofotografie.

Spomedzi fotografov z Nemecka patrí nesporne prvenstvo **Adolfovi Stengelovi** z Drážd'an. Bol majiteľom umeleckého reprodukčného ústavu a vydavateľstva pohľadníc, ktoré na prelome storočí patrilo medzi najväčšie v Európe s filiálkami aj v Londýne a Berlíne. Miestopisné pohľadnice z celého sveta vydával na podklade vlastných snímok, ako aj záberov svojich zamestnancov a v jeho rozsiahlej pohľadnicovej tvorbe významné miesto zaujíma výroba pohľadníc aj pre iných vydavateľov. Prvé tatranské snímky vyhotovil Stengel v roku 1898. Fotografie na tvrdom kartóne veľkého formátu (celkom asi 80 druhov), boli podkladom pre hodnotné svetlotlačou zhotovené pohľadnice, ktoré sú cenným svedectvom starej tatranskej architektúry i prírodného prostredia. Jeho fotografické zábery boli číslované a na pohľadniciach z celého sveta ich vydal niekoľko desiatok tisíc popri veľkom počte žánrových umeleckých pohľadníc. Pohľadnice Tatier (spolu asi 300 druhov) vydával vlastným nákladom a tiež na požiadanie iných vydavateľov do roku 1910. Po určitej odmlke vyrobil ešte tatranské pohľadnice v rokoch 1923–24 pre kežmarské vydavateľstvo „Turistik und Alpinismus“. Jeho firma produkovala pohľadnice ešte do roku 1945 a za celú dobu svojej existencie vyrobila viac než 80 000 druhov číslovaných miestopisných, umeleckých, žánrových a blahoprajných pohľadníc.

Vlastnou fotografickou dokumentárnou činnosťou vynikal aj majiteľ tlačiarne a vydavateľ **Dr. Bruno Trenkler** z Lipska. V roku 1894 založil grafický reprodukčný ústav, ktorý sa zaoberal výrobou rôznych katalógov, prospektov, diplomov, plagátov, cenných papierov a pohľadníc. Výrobky jeho akciovej spoločnosti rýchlo dosiahli uznanie v celej Európe, zvlášť po roku 1899, keď získali striebornú medailu na medzinárodnej výstave pohľadníc v Norimbergu. Z jednotlivých častí Európy vydával samostatné série. Len z Krkonôš to bolo do roku 1906 vyše 500 druhov samostatne číslovaných pohľadníc. Prvé tatranské pohľadnice podľa vlastných snímok, ktoré ešte neboli číslované, vydal v roku 1904, kde medzi unikáty môžeme zaradiť zábery z priestorov Belianskej jaskyne. V roku 1906 vydal v dvoch emisiách sériu viac než 70 pekných pohľadníc V. Tatier, ktoré vyšli v edíciách o rok neskôr. Veľmi cenné dobové zábery zachycujú niekdajšie trolejbusy, premávajúce v rokoch 1904–05 z Popradu do Starého Smokovca. Jeho pohľadnice vyrobené autochrómovou technikou patrili spolu s výrobkami **Louisa Glasera** vo svojej dobe medzi najkvalitnejšie.

Medzi vydavateľov, ktorí sa špecializovali na pohľadnice s horskou tematikou patrí popredné miesto **Franzovi Pietschmannovi** z Kamiennej Góry, ktorý neskôr pôsobil v saskom meste Görlitz. Že bol majiteľ umeleckého vydavateľstva

skutočným turistom naznačuje aj jeho ochranná známka – turistický batoh, na ktorom sú zavesené potreby pre turistu – fotoaparát, ďalekohľad, cepin, snežnice, lano, kahan a turistická palica. Asi 80% produkcie jeho vydavateľstva zobrazovalo vysokohorské prostredie. Jeho pohľadnice Vysokých Tatier (aj Poľských) sú evidované od čísla 500 vyššie a vydal ich v rokoch 1901–1912. Vydavateľstvo od roku 1904 sídlilo v meste Görlitz na rieke Odra.

Ako z uvedenej prednášky vyplýva väčšina priekopníkov tatranskej fotografie bola aj majiteľom grafických reprodukčných ústavov a tlačiarň a svoje tatranské snímky vydávali na pohľadniciach. Boli však aj takí fotografi (**J. Kuszmann, V. Matejka, A. Palotsai, A. Cattarino, S. Földes, bratia Šimovci, S. Balkányi**), ktorí si pohľadnice väčšinou ako miestni obchodníci dali vyrobiť v špecializovaných reprodukčných ústavoch. Mnohí ďalší vydavatelia pohľadníc neboli ani fotografmi a ich vydanie si objednali u iných producentov. Od zhotovenia prvých tatranských fotografických snímok z roku 1858 po tatranské fotografie vydané v rôznych publikáciách, časopisoch, fotoalbumoch a na pohľadniciach možno len ažko zistiť nespočetné množstvo fotografov. Veď len producentov tatranských pohľadníc do roku 1950, ktorých je nesporne menej, bolo doterajším výskumom zistených takmer 500, z nich asi jedna tretina bola zároveň aj fotografmi. Je to doteraz málo prebádaná oblasť, ktorá si zasluhuje podrobnejšie bádanie a aj toto sympóziu publikovanými